

Бабій І. В.

*кандидат економічних наук, доцент,
Хмельницький національний університет*

Babiy I. V.

*PhD in Economics, Docent,
Khmelnytsky National University*

ПРОБЛЕМИ ІНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ

PROBLEMS OF INSTITUTIONAL AND LEGAL BASIS OF FOREIGN ECONOMIC ACTIVITY OF INDUSTRIAL ENTERPRISES

Анотація. У статті досліджено особливості правового регулювання зовнішньоекономічної діяльності України та її підприємств. Виділено систему нормативно-правових актів інституційно-правового забезпечення зовнішньоекономічної діяльності в Україні, а також визначено органи державного управління зовнішньоекономічної діяльності (ЗЕД). Виявлено проблеми інституційно-правового забезпечення ЗЕД вітчизняних промислових підприємств. Досліджено сукупність негативних факторів, що гальмують розвиток українських підприємств у сфері здійснення зовнішньоекономічної діяльності. Запропоновано деякі напрями та перспективи поліпшення ситуації у сфері правового регулювання ЗЕД підприємств України.

Ключові слова: промислове підприємство, зовнішньоекономічна діяльність, правове регулювання, інституційно-правове забезпечення, законодавство.

Вступ та постановка проблеми. Зовнішньоекономічна діяльність (далі – ЗЕД) українських підприємств є важливим фактором розвитку країни, джерелом доходів державного бюджету, надходження валютної виручки та потребує зваженого підходу до її регулювання. Для керівників підприємств, що здійснюють зовнішньоекономічну діяльність, важливо використовувати певні принципи, дотримуватись обмежень та вирішувати проблемні питання, які можуть виникати у вітчизняних підприємств. Реалізація цих завдань ґрунтується на впровадженні ефективного інституційно-правового забезпечення ЗЕД підприємств в умовах жорсткої конкуренції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз наукової літератури з проблем інституційно-правового забезпечення зовнішньоекономічної діяльності промислових підприємств показав, що велика кількість наукових праць таких учених, як Г. Азоева, О. Амоші, Ф. Бутинця, В. Бойка, П. Гайдучького, В. Гейця, А. Градова, С. Дем'яненка, П. Зав'ялової, А. Кандиби, А. Мокія, В. Новицького, В. Нижника, В. Окрепілова, І. Піддубного, С. Соколенка, Ю. Токарева, Р. Фатхутдінова, А. Юданова, присвячена визначенню сутності, оцінюванню та організації зовнішньоекономічної діяльності промислових підприємств.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. На жаль, в Україні ще не вдалося забезпечити формування ефективної моделі розвитку зовнішньоекономічної діяльності промислових підприємств. Головна причина цього полягає у недостатній макроекономічній стабільності, певною мірою розвиненості внутрішнього ринку, низькому рівні захисту прав приватної власності, бюрократизмі й корупції чиновників, непрозорості та нерівності конкурентного середовища, слабо розвиненій системі захисту прав інвестицій тощо. Проблематика подальших досліджень полягає у формуванні науково-практичних рекомендацій використання цілеспрямованого державного впливу на параметри забезпечення зовнішньоекономічної діяльності промислових підпри-

ємств, сприяння забезпеченню умов ефективного розвитку експортно-імпорتنних операцій для підвищення конкурентоспроможності, економічного розвитку, технічного переоснащення, підвищення якісних та кількісних показників вигоготовленої продукції вітчизняних підприємств.

Метою статті є дослідження проблем інституційно-правового забезпечення управління зовнішньоекономічною діяльністю промислових підприємств.

Результати дослідження. Формування адміністративно-правових та економічних умов, під впливом яких реалізується ЗЕД вітчизняних підприємств, відбувається, з одного боку, цілеспрямовано органами державного управління зовнішньоекономічною діяльністю, а з іншого – упродовж останніх десятиліть активізуються процеси самоорганізації суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності.

При цьому система інституційно-правового забезпечення зовнішньоекономічної діяльності підприємств визначається:

- характером зовнішньоторговельної національної політики;
- рівнем розвитку інфраструктури ринку;
- доступністю кредитних ресурсів;
- рівнем інфляції;
- рівнем державної фінансової підтримки тих підприємств, які є суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності;
- фіскальними умовами реалізації експортно-імпорتنних операцій;
- наявністю урядових гарантій щодо захисту прав іноземних інвесторів, що вкладають кошти у ті підприємства, які є суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності тощо [1].

Формування інституційно-правового забезпечення відбувається під впливом інфраструктури державного управління зовнішньоекономічною діяльністю, яка нині діє. На сьогодні до центральних органів державного управління зовнішньоекономічною діяльністю нале-

жать: Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України, Міністерство економічного розвитку і торгівлі України, Державна митна служба України, Національний банк України, Міністерство закордонних справ України. На місцевому рівні державне управління експортно-імпоротною діяльністю підприємств здійснюють місцеві (обласні, міські) Ради народних депутатів України та їх виконавчі й розпорядчі органи, а також територіальні підрозділи (відділення) органів державного управління зовнішньоекономічної діяльності [2, с. 170].

Інституційно-правове забезпечення ЗЕД в Україні здійснюється за допомогою використання системи нормативно-правових актів, зокрема: Конституції України, Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність», Митного кодексу України, Декларації про державний суверенітет України, загальновизнаних міжнародних норм і правил. Згідно з положеннями Декларації про державний суверенітет України, однією з головних особливостей реалізації державного суверенітету України є її самостійність під час здійснення та регулювання зовнішньоекономічних відносин. Так, аналіз чинних нормативно-правових актів показує, що правове регулювання ЗЕД вітчизняних підприємств включає економічне, науково-технічне співробітництво, спеціалізацію та кооперацію в галузі виробництва, науки й техніки, економічні зв'язки в галузі експедиторських, страхових, розрахункових, кредитних та інших банківських операцій, надання різноманітних послуг [3].

На сьогодні інституційно-правове регулювання зовнішньоекономічної діяльності промислових підприємств має спрямовуватись на забезпечення захисту інтересів країни та суб'єктів, які здійснюють операції із зовнішньоекономічної діяльності, створення для останніх рівних можливостей розвивати всі види підприємницької діяльності та напружати використання доходів та здійснення інвестицій.

Наявність відповідного інституційно-правового забезпечення зовнішньоекономічної діяльності промислових підприємств має певні особливості. Чим більше національна законодавча база, яка регулює зовнішню торгівлю, наближена до світової, тим менше чинників, пов'язаних з національними обмеженнями, впливають на розробку стратегічних рішень зовнішньоекономічного характеру [4].

На сьогодні однією з особливостей зовнішньоекономічної діяльності вітчизняних підприємств є те, що останніми десятиліттями вони формуються, враховуючи стратегічний курс України на активізацію євроінтеграційних процесів. У зв'язку з приєднанням України до Світової організації торгівлі (далі – СОТ) та Угодою про асоціацію України з ЄС, певною мірою змінилися умови доступу вітчизняних підприємств до європейського ринку з метою сприяння подальшим європейським інвестиціям. Кроки, які зробила Україна на шляху до зближення з ЄС, сприяли більш потужному зовнішньому закріпленню процесу реформ, диверсифікації дохідної частини державного бюджету, набуттю можливостей доступу товарів до ринку ЄС [5, с. 121]. При цьому, враховуючи події, які відбуваються на сході України, загострилися протистояння у взаємодії вітчизняних суб'єктів ЗЕД із російськими партнерами.

Однією із особливостей інституційно-правового регулювання зовнішньоекономічної діяльності вітчизняних підприємств в Україні є також реалізація державою регіональної політики розвитку трансграничних та міжрегіональних економічних зв'язків на основі виробничої кооперації та інтеграції, створення відповідних промислово-фінансових груп, інших сучасних форм господарювання. Основи концептуального та організаційного забез-

печення трансграничного співробітництва сформовані у Європейській рамковій конвенції та Законі України «Про трансграничне співробітництво» [6]. Протягом останніх років у результаті реалізації державою регіональної політики розвитку трансграничних та міжрегіональних економічних зв'язків вітчизняні промислові підприємства, що здійснюють зовнішньоекономічну діяльність та функціонують у прикордонних областях, взаємодіють з іноземними контрагентами, щорічно забезпечуючи зростання економіки в регіонах на 6–8%.

Разом з тим на інституційно-правове забезпечення ЗЕД промислових підприємств впливають загальні негативні фактори, що гальмують розвиток українських підприємств з іноземними партнерами, а саме:

- низький рівень економічного розвитку вітчизняних підприємств;
- відмінності адміністративно-територіального устрою між країнами;
- незавершене та неадаповане до європейських норм і стандартів національне нормативно-правове забезпечення у сфері співпраці з іноземними країнами;
- несформована система державної підтримки співробітництва з іноземними країнами;
- обмеженість фінансових ресурсів місцевих та регіональних бюджетів;
- недостатня участь у міжнародних програмах розвитку;
- низька інформованість про основні результати діяльності суб'єктів ЗЕД [3].

Недосконалість нормативних актів негативно впливає на розвиток зовнішньоекономічних відносин вітчизняних підприємств, приводить до безконтрольного вивезення ресурсів і продажу їх на світовому ринку за демпінговими цінами. Безконтрольність та відсутність чіткого валютного регулювання з боку держави призвели до масового відтоку валюти за кордон, на що неодноразово звертали увагу провідні фахівці, керівники держави. Неналежне регулювання зазначених та інших відносин, безумовно, негативно впливає на стан організації та здійснення зовнішньоекономічної діяльності підприємств, що, у свою чергу, негативно впливає на авторитет України в зовнішньоекономічних відносинах з іншими державами, іноземними інвесторами та надходженню іноземних інвестицій до країни [7].

Таким чином, аналіз літературних джерел та власні дослідження дають підстави стверджувати, що серед основних проблем інституційно-правового забезпечення зовнішньоекономічної діяльності промислових підприємств можна назвати такі:

- потреба у реалізації технологічних змін, забезпечення конкурентних переваг вітчизняної продукції на світовому ринку шляхом активізації інноваційних процесів підприємств і раціонального використання геополітичного становища України;
- необхідність критичного переосмислення та вдосконалення механізмів побудови господарських взаємовідносин вітчизняних суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності з іноземними контрагентами.

Тому вдосконалення інституційно-правового середовища зовнішньоекономічної діяльності вітчизняних підприємств має, насамперед, стосуватися формування національних, регіональних і місцевих стратегій та програм.

Національна стратегія інституційно-правового забезпечення ЗЕД промислових підприємств може полягати у встановленні нової місії, пріоритетів, механізмів та інструментів державної політики, а також формування механізмів прийняття управлінських рішень органами державного управління нижчих рівнів, ураховуючи осо-

бливості соціально-економічного розвитку територій, ефективності функціонування і структурних характеристик бізнес-середовища, ресурсного та науково-дослідного, інвестиційного потенціалу підприємств різних галузей тощо [6].

Структурні елементи національної стратегії можливо визначити за допомогою напрямів підприємницького сектору: фінансово-ресурсного, інтелектуально-кадрового, інвестиційно-інноваційного, науково-технічного, технологічного, зовнішньоекономічного забезпечення. Водночас раціональне поєднання державної політики розвитку вказаних сфер підприємницького сектору забезпечить результативність зовнішньоекономічної діяльності підприємств України. Реалізація заходів інституційно-правового забезпечення ЗЕД підприємств на місцевому рівні може здійснюватися відповідно до коротко- і середньострокових регіональних програм підтримки малого й середнього підприємництва [8].

При цьому серед основних заходів, на які варто звертати увагу в процесі регулювання зовнішньоекономічної діяльності підприємств, є:

- покращення таких індикаторів, як частка валових капітальних інвестицій, спрямованих на реалізацію інноваційних проектів і програм, у обсязі реалізованої продукції, а також загальних інвестицій;
- вартість основних засобів;
- показники темпів зростання інвестицій тощо.

Тобто мова йде про досягнення динаміки й якості економічного зростання підприємств та стратегічних пріоритетів економічного розвитку і збалансованості ринкових зв'язків.

При цьому важливо чітко визначити стратегію та методологію реалізації ЗЕД підприємств, здійснити науково-аналітичне обґрунтування й контроль для досягнення цільових орієнтирів зовнішньоекономічної політики держави у підприємницькому середовищі та виконанням перспективних програм, оцінювання ефективності стратегій. Після визначення стратегічних орієнтирів та обрання програмних заходів подальше вдосконалення інституційно-правового забезпечення зовнішньоекономічної діяльності

доцільно спрямувати на покращення ресурсного та інфраструктурного забезпечення ЗЕД промислових підприємств.

Водночас невід'ємним складником регулювання зовнішньоекономічної діяльності промислових підприємств є митна політика держави, яка, передусім, виконує функцію захисту внутрішнього ринку та безпеки держави. Однак в Україні відсутня стабільність національного митного законодавства, що не дає змоги суб'єктам ЗЕД ефективно спланувати реалізацію економічних інтересів у сфері світогосподарських зв'язків. Митний кодекс України повинен бути стабільним правовим інструментом з одночасним оперативним реагуванням на зміни у внутрішній та зовнішньоекономічній ситуації, але під час їх внесення має бути певна послідовність. Українські підприємства, що стали на шлях лібералізації зовнішніх економічних зв'язків та побудови відкритої економічної системи, постійно відчуватимуть зростаючий вплив тенденцій світового розвитку на свої внутрішні господарські процеси.

Висновки. Аналіз проведених досліджень показав, що врахування проблем інституційно-правового забезпечення зовнішньоекономічної діяльності вимагає постійного поглиблення теоретичних і методико-прикладних положень з аргументації прийняття управлінських рішень щодо розвитку ЗЕД з метою зниження їх суб'єктивізму і збалансування економічних та соціальних інтересів вітчизняних промислових підприємств.

Встановлено, що однією з важливих умов успішної й ефективної зовнішньоекономічної діяльності українських підприємств є створення правової бази, яка відповідає потребам часу та міжнародним актам.

Перспективи подальших наших досліджень полягають у формуванні науково-практичних рекомендацій щодо вдосконалення системи державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності вітчизняних підприємств, урахування наявних соціально-економічних умов, галузеві приналежності підприємств, територіальне розташування, види економічної діяльності, наявність ресурсів та впливу факторів на здійснення зовнішньоекономічної діяльності.

Список використаних джерел:

1. Борисова Л. Позиционирование Украины на рынке товаров и услуг в восточном партнерстве / Л. Борисова // Бизнес-Информ. – 2012. – № 3. – С. 78–82.
2. Геєць В. Пріоритети національного економічного розвитку в контексті глобалізаційних викликів: [монографія]: у 2 ч. / В. Геєць, А. Мазаракі. – К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2008. – Ч. 2 – 273 с.
3. Державна підтримка Українського експорту [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ukrexport.gov.ua>.
4. Собкевич О. Щодо реалізації потенціалу машинобудівної галузі у стратегії імпортозаміщення: [аналітична записка] / О. Собкевич, Є. Белашов [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://niss.gov.ua/articles/1110>.
5. Мазаракі А. Структурна переорієнтація зовнішньої торгівлі у системі факторів економічного зростання: [монографія] / А. Мазаракі, Т. Мельник, В. Юхименко; за заг. ред. А. Мазаракі. – К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2011. – 652 с.
6. Про транскордонне співробітництво: Закон України від 24 червня 2004 р. № 1861-IV // Голос України. – 2004. – № 134. – С. 7.
7. Нагорна І. Транскордонне співробітництво як напрямок євроінтеграційних процесів в Україні / І. Нагорна // Теоретичні та прикладні питання державотворення. – 2007. – Вип. 2. – С. 6–10.
8. Омельченко А. Шляхи вдосконалення та розвитку законодавства України про зовнішньоекономічну діяльність / А. Омельченко // Право України. – 2011. – № 6. – С. 23–29.

Анотація. В статті досліджено особливості правового регулювання внешнеэкономической деятельности Украины и ее предприятий. Выделена система нормативно-правовых актов институционально-правового обеспечения внешнеэкономической деятельности в Украине, а также определены органы государственного управления внешнеэкономической деятельности (ВЭД). Выявлены существующие проблемы институционально-правового обеспечения ВЭД отечественных промышленных предприятий. Исследована совокупность негативных факторов, тормозящих развитие украинских предприятий в сфере осуществления внешнеэкономической деятельности. Предложены некоторые направления и перспективы улучшения ситуации в сфере правового регулирования ВЭД предприятий Украины.

Ключевые слова: промышленное предприятие, внешнеэкономическая деятельность, правовое регулирование, институционально-правовое обеспечение, законодательство.

Summary. In the article the peculiarities of legal regulation of foreign economic activity of Ukraine and its enterprises. A system of regulations institutional and legal support of foreign economic activity in Ukraine is highlighted, and also the public administration of FEA regulation is determined. The existing problems of institutional and legal support of foreign economic activity of domestic enterprises are revealed. A set of negative factors hindering the development of Ukrainian enterprises in the field of foreign trade is studied. Certain trends and prospects for improvement in the regulation of foreign economic activity of enterprises in Ukraine are proposed.

Key words: industrial enterprise, foreign economic activity, regulation, institutional and legal framework for legislation.